

the richness of the history of architecture and contemporary culture come together. This way of designing, in which you borrow and stack, bring meaning and references together to evoke a new story, made it possible for us to interweave cultural value and social reflection in our practice. One could say that the stacking of ideas, the interweaving of references and connecting to the context is a response to the one-liners of the Superdutch generation.

HT You are critical of the Superdutch generation, but also of the commercialisation of architecture. How critical can architecture actually be?

LVA/ER That is of course a complicated question. Let's first conclude that in our free work we could adopt a more critical attitude than when we design and build a house for someone. A critical architecture requires a client who has the ambition to do things differently. But for most of the field, architecture is simply part of the socio-economic and political-cultural system. So, if you are critical, are you condemned to the margins? We do not think so. This criticism does translate mainly into a critical attitude toward the architecture itself: we are critical of the ambitions of previous generations; critical of the mechanisms behind the processes of project development; critical of the architecture that it produces. It was not for nothing that we sought inspiration in other places. For us, architecture is also the expression of what we now find socially relevant. We have to think of De Smet

Perspectives

136

onze generatie zich zal herkennen. Maar tegelijk is de tekst nogal academisch, benauwend. Waar hij het postmodernisme totaal afwijst, zien wij juist ruimte voor experiment en verbreding van de blik. Wij zien het postmodernisme als inspiratiebron, niet vanuit een hang naar het verleden, maar juist vanwege de ontwerphouding waarin de rijkdom van architectuurgeschiedenis én de hedendaagse cultuur bij elkaar komen. Die manier van ontwerpen, waarin je leent en stapelt, betekenis en verwijzingen bij elkaar brengt om een nieuw verhaal te brengen, maakte het voor ons mogelijk culturele waarde en maatschappelijke reflectie te verweven in onze praktijk. Je zou kunnen zeggen dat het stapelen van ideeën, het verweven van verwijzingen, en het aansluiten op de context een reactie is op de oneliners van de Superdutch-generatie.

HT Jullie zijn kritisch op de Superdutch-generatie, maar ook op de vercommercialisering van architectuur. Hoe kritisch kan architectuur eigenlijk zijn?

LVA/ER Dat is natuurlijk een ingewikkelde vraag. Laten we eerst concluderen dat we in ons vrije werk een kritischer houding konden aannemen dan op het moment dat we een huis voor iemand ontwierpen en bouwden. Voor een kritische architectuur is een opdrachtgever nodig die de ambitie heeft het anders te doen. Maar architectuur is voor het overgrote deel van het veld simpelweg onderdeel van het sociaal-economische en politiek-culturele systeem. Ben je, als je kritisch bent, veroordeeld tot de marges? Wij denken van niet. Die kritiek vertaalt zich dan wel vooral in een kritische houding naar de architectuur zelf: we zijn kritisch op de ambities van voorgaande generaties, kritisch tegenover de mechaniek achter de processen van projectontwikkeling, kritisch op de architectuur die dat oplevert. We zochten niet voor niets op andere plaatsen naar inspiratie. Wat ons betreft is architectuur toch ook de uitdrukking van wat we nu maatschappelijk relevant vinden. Daarbij moeten we denken aan het advies van

Vermeulen's advice to architecture students: read the newspaper! This means internalising a certain attitude to the field, which is critical of the profession on the one hand, as well as critical of social developments on the other. In one way or another, this determines your approach to design. Consciously or subconsciously, this social involvement (which of course lies behind the recommendation) permeates your design attitude: what you find important, and what you want to aim for. We developed this design attitude by doing experimental projects. You can be critical, on paper, in models and drawings, and sometimes in built projects as well, but you are not independent in that. That's why we made time for experiments in our practice. We initiated and built ourselves (the series of 'Herbergen' projects in 2010, 2014 and 2017), we wrote, taught, made a podcast. We will consciously or subconsciously incorporate this accumulated knowledge in future projects, although this no longer will be within Lilith Ronner van Hooijdonk.

Translation: Hans Teerds

De Smet Vermeulen aan studenten architectuur: Lees de krant! Dat gaat over het vinden van een eigen houding: enerzijds kritisch op het vak, anderzijds kritisch op maatschappelijke ontwikkelingen. Op een of andere manier bepaalt dat je ontwerphouding. Bewust of onbewust doordesemt die maatschappelijke betrokkenheid (wat natuurlijk achter die aanbeveling schuilgaat) je ontwerphouding: wat je belangrijk vindt, en waar je voor wilt gaan. Deze ontwerphouding bouwden we op, door het doen van experimentele projecten. Kritisch kun je zijn, op papier, in maquettes en tekeningen, en soms ook in gebouwde projecten, maar daarin ben je niet onafhankelijk. Daarom maakten wij in onze praktijk tijd voor het experiment. We initieerden en bouwden zelf (de reeks 'Herbergen'-projecten, in 2010, 2014 en 2017), we schreven, gaven les, maakten een podcast. Deze opgebouwde kennis zullen we bewust of onbewust verwerken in volgende projecten, al is dat niet meer binnen Lilith Ronner van Hooijdonk.

Ken De Cooman

Beyond Critical Regionalism Of Grey Zones and Radicality in Contemporary Practice

Looking at Kenneth Frampton's text 'Critical Regionalism' today immediately reveals a series of omissions; at least two (interwoven) paths towards 'Critical Regionalism' are not present in Frampton's text. A first path is the difficult state of our ecosystem, such as climate change and the depletion of resources. These are the main reasons why currently we should focus on climate, context and tectonics. Bioclimatic design, the use of local materials for construction, the low-carbon or bio-based production of materials – these are all strategies that inevitably lead to an approach informed by local knowledge and engagement. Showing these principles and materials in a tectonic design is an act of sensibilisation and communication. A second path is inequality.¹ It is true that globalisation 'flattens' – obstacles to interaction such as distance, peaks and valleys between regions have been eliminated, through transportation and electronic communication. A flat, global world, it has been argued, leads to a better life: free from the costs and pain of having to surmount hurdles and distances to be in contact with other regions.

Beyond Critical Regionalism
Ken De Cooman

137

Voorbij het kritisch regionalisme
Over grijze zones en radicaliteit in de hedendaagse praktijk

Als je vandaag kijkt naar Kenneth Frampton's tekst 'Kritisch Regionalisme', dan zie je meteen een reeks lacunes; minstens twee (met elkaar verweven) paden naar 'kritisch regionalisme' worden niet genoemd in Frampton's tekst. Een eerste pad is de moeilijke toestand van ons ecosysteem, zoals de opwarming van het klimaat en de uitputting van hulpbronnen. Dit zijn de belangrijkste redenen waarom we ons op dit moment moeten richten op klimaat, context en tektoniek. Bio-klimatologisch ontwerp, het gebruik van lokale materialen voor de bouw, koolstofarme of biogebaseerde productie van materialen – het zijn allemaal strategieën die onvermijdelijk leiden tot een aanpak, gebaseerd op lokale kennis en betrokkenheid. Het tonen van deze principes en materialen in een tektonisch ontwerp is

This metaphor only goes so far, as it shows clearly today that globalisation creates new peaks of wealth concentration and valleys of geo-economical exploitation. The use of local materials and know-how strengthens non-peak areas by shortening supply chains and economic loops.

Going *beyond* Critical Regionalism implies engaging with these paths. Given what we see as a hybrid nature of architecture and its practice, we will not be able to define what 'Beyond Critical Regionalism' might mean today. However, speaking from our practice, we will share certain thoughts:

1. The intense debate between 'International Style' and 'regionalism' in the 1940s and 1950s appears overly polarised to today's eyes: a confrontation between two extreme positions which have never been fully realised. Mies van der Rohe's

¹
Liane Lefavre and Alexander Tzonis, *Architecture of Regionalism in the Age of Globalization* (Abingdon: Routledge, 2012).

een daad van sensibilisatie en communicatie.

Een tweede pad is de ongelijkheid.¹ Het klopt dat de globalisering 'afvlakt'; obstakels voor interactie zoals afstand, pieken en dalen tussen regio's, worden geëlimineerd door middel van transport en elektronische communicatie. Een vlakke, globale wereld, zo werd beweerd, leidt tot een beter leven: vrij van de kosten en de pijn die gepaard gaan met het overwinnen van hindernissen en afstanden om met andere regio's in contact te treden. Deze metafoor kent echter haar beperkingen, want vandaag wordt duidelijk dat de globalisering nieuwe pieken van welvaartsconcentratie en valleien van geo-economische uitbuiting creëert. Het gebruik van lokale materialen en knowhow versterkt de niet-piekgebieden door het verkorten van toeleveringsketens en economische lussen.

Voorbij het kritisch regionalisme gaan, impliceert een engagement met deze paden. Daar wij de architectuur en haar praktijk als van nature hybride gegevens beschouwen, zijn we niet in staat om

¹
Liane Lefavre en Alexander Tzonis, *Architecture of Regionalism in the Age of Globalization* (Londen: Routledge, 2012).

BC Architects, bioclass/ bioklas, Edegem

Seagram Building could not be conceived without regional capitalist dynamics and circumstances. Le Corbusier's Unité d'habitation derives its qualities from climate, light, context, and tectonics. The work of Alvar Aalto, a so-called 'regionalist', appeared rather international from its inception. Hybridity and complexity are key drivers in architecture, a discipline that gathers multiple stakeholders and stakes in long and intense processes. Theorising through dichotomies neglects the compromise which is architecture.

2. In Europe (as elsewhere), we have been making history in globalisation. Typologies of the Modern Movement have been gradually absorbed in everyday building cultures worldwide. Globalisation is not the end of history, but a historical process. Vitruvius thought that the typology of the Roman-Greek temple was universal, but was proven wrong by time. Global architecture cannot exist outside the specifics of a *Zeitgeist* or context.

In that sense, the focus of 'Critical Regionalism' on the themes of place, context, topography, climate, light, tectonics, and the tactile is self-evident and always present. There is no architecture without these themes! Mies Van der Rohe, Le Corbusier and Aalto all worked with these conditions. As did the vernacular buildings in all cultures of the world. It seems that regionalism, in its self-evidence, is global (or international).

3. Acknowledging the blurring of the above-mentioned dichotomies, contemporary architectural practice demands an integral approach. A project is an AND/AND/AND/ . . . story, in which the social, the ecological, the economical, the cultural, the temporal needs to be simultaneously addressed. The pursuit of large ideas – such as the 'International Style', 'Modernism', 'Regionalism', or the 'vernacular' – is not adequate to orient the large communal endeavours which architectural projects are nowadays. Extreme inequality, climate change, shrinking biodiversity, depleting resources, population booms: each architectural project needs to engage with all of these topics at the same time, on top of all issues related to a specific brief. In architectural practice, we seem to be *satisficing*: providing an adequate and satisfying response to high complexity (we find similar ideas in ROTOR's notion of 'pockets of sustainability':² however sustainable a project claims to be, it operates in – and is contaminated by – an unsustainable system.)

Practising architecture implies juggling complexity, far from dichotomies and polarisations. We do not see practice as a Hegelian dialectic, with thesis, antithesis and synthesis (as referred to in Frampton's text), but more as a Deleuzian path, insofar as singularities and multiplicities formed by people, materials and flows generate a living and breathing pragmatism in each project.

²
<http://www.architecturenorway.no/questions/cities-sustainability/pockets-rotor/>.

Beyond Critical Regionalism
Ken De Cooman

139

precies te definiëren wat dit vandaag de dag zou kunnen betekenen. Maar vanuit onze praktijk kunnen we enkele gedachtelijnen delen:

1. Het intense debat tussen de 'internationale stijl' en 'regionalisme' uit de jaren 1940 en 1950 lijkt vanuit een hedendaags perspectief te gepolariseerd: een confrontatie tussen twee extreme posities die nooit volledig zijn waargemaakt. Het Seagramgebouw van Mies van der Rohe kan niet worden begrepen zonder regionale kapitalistische dynamieken en omstandigheden. Het internationale type van de Unité d'habitation van Le Corbusier ontleent zijn kwaliteit aan klimaat, licht, context en tektoniek. Het werk van Alvar Aalto, een zogenaamde 'regionalist', was van meet af aan nogal internationaal. Hybriditeit en complexiteit zijn belangrijke drijfveren in de architectuur, een discipline die meerdere belanghebbenden en belangen in lange en intensieve processen samenbrengt. Theoretiseren door middel

van dichotomieën gaat voorbij aan het compromis dat architectuur is.

2. In Europa (net als elders) is een globale vorm van modernisme ondertussen geschiedenis geworden. De typologieën van de moderne beweging zijn over de hele wereld geleidelijk geabsorbeerd in alledaagse bouwculturen. Globalisering is niet het einde van de geschiedenis, maar een historisch proces. Vitruvius dacht dat de typologie van de Romeins-Griekse tempel universeel was, maar door de tijd heen werd duidelijk dat hij zich vergiste. Mondiale architectuur kan niet bestaan buiten de specifieke kenmerken van een tijdgeest of context.

In die zin is de focus van het kritische regionalisme op de thema's plaats, context, topografie, klimaat, licht, tektoniek en het tactiele vanzelfsprekend en altijd aanwezig. Zonder deze thema's is er geen architectuur! Mies van der Rohe, Le Corbusier en Aalto werkten allemaal met deze condities. Maar ook in vernaculaire gebouwen

in alle wereldculturen vinden we ze terug. Het lijkt erop dat regionalisme, in zijn vanzelfsprekendheid, mondiaal (of internationaal) is.

3. Als we de vervaging van bovengenoemde dichotomieën erkennen, dan vraagt de hedendaagse architectuurpraktijk een integrale benadering. Een project is een EN/EN/EN/EN/EN-verhaal, waarin het sociale, het ecologische, het economische, het culturele en het temporele tegelijkertijd aan bod moeten komen. Het nastreven van grote ideeën zoals de 'internationale stijl', 'modernisme', 'regionalisme' of het 'vernaculaire' is niet langer voldoende om richting te geven aan de grote gemeenschappelijke inspanningen die architecturale projecten vandaag de dag zijn. Extreme ongelijkheid, klimaatverandering, afname van de biodiversiteit, uitputting van natuurlijke bronnen, bevolkingsgroei – elk architecturaal project moet zich met al deze onderwerpen tegelijk bezighouden, bovenop alle kwesties die verband

BC Architects, library of/ bibliotheek van Musinga, Burundi

houden met een specifieke opdracht. In de architectuurpraktijk lijken we vooral ‘tevreden te stellen’: we geven een adequaat en bevredigend antwoord op een vraagstuk van hoge complexiteit (soortgelijke ideeën vinden we terug in ROTOR’s notie van *pockets of sustainability*,² die stelt dat hoe zuiver je idee van duurzaamheid ook is, je steeds handelt binnen – en besmet bent met – een niet-duurzaam systeem).

De beoefening van architectuur houdt in dat je binnen een grijze zone opereert, ver van dichotomieën en polarisaties. Wij zien de praktijk niet als een Hegeliaanse dialectiek, met these, antithese en synthese (zoals bedoeld in de tekst van Frampton), maar meer als een Deleuziaans pad, gevormd door de singulariteiten en multipliciteiten van mensen, materialen en stromen die in elk project een levend en ademend pragmatisme genereren.

4. In de hedendaagse praktijk moeten we rekening houden met het klimaat, de context, de tektoniek, niet omdat we

geloven dat dit de juiste architectuur is als verzet tegen het ‘fenomeen van de universalisering’ (dat was de redenering vanaf de jaren 1940 tot en met het essay van Frampton en daarna), maar eerder omdat we ons willen inzetten voor het welzijn van de mensheid en onze gemeenschappelijke planeet op lange termijn. Regionalisme *an sich* – of in tegenstelling tot universalisering – heeft geen impliciete waarde, maar is eerder een resultaat van een kritische benadering van de huidige toestand van de menselijke samenleving. Zo kunnen we tegelijkertijd spreken van kritisch regionalisme én kritisch globalisme. De nadruk ligt op het woord kritisch.

5. De uitdaging is om radicaal te zijn. Als de architectuurpraktijk vandaag een praktijk is van tevredenstellen of (op zijn best) van kritisch zijn, en als we alleen maar hybriditeit, complexiteit, grijze zones en compromissen hebben, hoe kan de architectuurpraktijk dan verrijkend, grondig en voor de lange termijn zijn? Hoe

kunnen we radicaal zijn en tegelijkertijd kritisch? Precies deze uitdaging kenschetst de hedendaagse architectuurpraktijk. In onze praktijk komt een radicale houding voort uit het opnieuw overdenken, samenwerken met collega’s, leren, itereren, met de buitenwereld delen, in elke stap van het proces. We noemen dit bij BC ‘de daad van het bouwen’, een ontwerpproces dat tegelijk actie en verhaal is.

Radicaliteit schuilt niet (alleen) in het architectonische resultaat. Het is in de eerste plaats een zaak van het pad ernaartoe, van de handeling van het bouwen. Een gemeenschap moet zich niet alleen richten op het ontwerp van haar infrastructuur, maar ook de invloed van de realisatie van de infrastructuur ontwerpen. Experimenten zijn nodig binnen het bouwen zelf, maar ook met de rol die elk lid van een gemeenschap daarin speelt. Voor ons volstaat een enge definitie van ‘de professionele architect’ niet langer. Samen met anderen wagen we ons aan materiaalproductie, contractering, storytelling, kennisover-

4. In contemporary practice, we need to take into consideration climate, context, tectonics, . . . not because we believe this is the right kind of architecture to oppose the ‘phenomenon of universalisation’ (such as the reasoning starting from the 1940s until and after Frampton’s essay), but rather because we want to work for the long-term wellbeing of humankind and of our shared planet. Regionalism as an attitude *against* universalisation does not become meaningful. Rather, regionalism might be an outcome from a critical approach to the current state of human society. As such, we can speak simultaneously of Critical Regionalism, as well as critical globalism. The emphasis is on critical.

5. The challenge is to be radical. If architectural practice today is a practice of satisficing and – in its best form – of being critical; if all we have is hybridity and complexity and grey zones and compromise, how can architectural practice be far-reaching, thorough and long-term? How to be radical while being critical? This challenge shapes contemporary practice at the moment. In our practice, a radical attitude emanates from rethinking, cooperating with peers, learning, iterating, disseminating outward, every step along the way. We call this at BC ‘the act of building’ – a designed process which is at once action and narrative.

Radicality is not (only) in the architectural result, it is foremost in its path – in the act of building. A community not only needs to focus on the design of its infrastructure but will also want to design the

dracht, *community building*. De daad van het bouwen bezit de kracht om onderweg veranderingen teweeg te brengen door actie, verhaal en resultaat.

² <http://www.architecturenorway.no/questions/cities-sustainability>.

Om de invloed van (ge)bouwen te ontwerpen, is BC architecten & studies geïnteresseerd in bio-klimatologisch en/ of circulair ontwerp; vervaardigen of gebruiken wij koolstofneutrale, biogebaseerde en/ of faseveranderende materialen, en verdedigen we open en lokale bouwprocessen, maatschappelijke betrokkenheid, globale of lokale identiteit en schoonheid. Bij het aanschouwen van een aantal van deze principes zou Frampton – de kritische regionalist – knikkend kunnen instemmen, evenals Mies van der Rohe – de internationalist – als hij nog leefde. Maar dat is misschien naast de kwestie, want er zijn naar onze mening belangrijker zaken aan te pakken ‘voorbij het kritisch regionalisme’.

impact of achieving the infrastructure. Experiments are needed within the very act of building, as well as with the role that each member of a community plays in it. For us, a narrow definition of ‘the professional architect’ no longer suffices; together with others, we venture into material production, contracting, storytelling, knowledge transfer, community building. Along the way, the act of building contains the power of change through action, story and result.

Hence, to design the impact of (a) building, BC architects & studies engages today with bioclimatic and/ or circular design, fabricates or employs carbon-neutral, bio-based, and/ or phase-changing materials, and defends open and local construction processes, community engagement, global or local identity and beauty. In seeing some of these principles at work, Frampton – the Critical Regionalist – might nod approvingly, as well as Mies van der Rohe – the Internationalist – if he were alive today. But that might be beside the point, as there are more important issues to tackle ‘beyond Critical Regionalism’.